

3. Леся Українка. Стародавня історія східних народів [Текст] / Леся Українка; [препринт. вид.]. – Луцьк :ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. + XLVIII с.

4. Огнева О. Про створення підручника Лесі Українки «Стародавня історія східних народів» [Текст] / О. Огнева // Леся Українка. Стародавня історія східних народів : препринт. вид. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. – С. IV_VIII.

5. Сташенко Н. «...І тоді на щасливому березі згадають нас, перших керовничів на великому морі великого діла...» [Текст] / Н. Сташенко // Леся Українка. Стародавня історія східних народів: препринт. вид. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. II_III.

УДК 37:82(092)

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Руслан Кубанов,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту ВСП «Інститут інноваційного освіти Київського національного університету будівництва і архітектури» (м. Київ, Україна)

У дослідженні висвітлено педагогічні погляди Лесі Українки, що сформувалися у процесі освітньої діяльності поетеси. Зокрема, акцентується увага на боротьбі за піднесення національної самосвідомості українців шляхом їх долучення до кращих набутоків світової культури.

Ключові слова: *Леся Українка, педагогічні погляди, освітня діяльність.*

The study highlights the pedagogical views of Lesya Ukrainka, formed in the process of educational activities of the poet. In particular, attention is focused on the struggle for the rise of national identity of Ukrainians by joining them to the best achievements of world culture.

Key words: *Lesya Ukrainka, pedagogical views, educational activity.*

Яскравою сторінкою в історії української педагогіки є освітня діяльність та педагогічні погляди легендарної поетеси Лесі Українки. Уся її творча спадщина переконливо засвідчує причетність письменниці до розвитку вітчизняної педагогічної думки, хоча найменш дослідженими в житті й творчості Лесі

Українки є саме її погляди на освіту і виховання. Письменниця зарекомендувала себе «педагогом від Бога», природні здібності якої майже інтуїтивно були зорієнтовані на систему особисто нею продуманих й усвідомлених провідних принципів народної та наукової педагогіки.

Особистості Лесі Українки завжди приділялася велика увага з боку літературних критиків, біографів та діячів культури – О. Бабишкіна, О. Дейча, М. Деркач, І. Денисюка, Д. Донцова, М. Євшана, А. Каспрука, А. Костенка, Л. Міщенко, М. Мороза, Є. Шабліовського, С. Шаховського.

Мета дослідження – визначити педагогічні погляди Лесі Українки.

Українська поетеса, громадський діяч, народилася у м. Новоград-Волинському. Леся Українка була не просто талановитим поетом, але й драматургом, прозаїком, перекладачем, публіцистом. У питаннях освіти її турбував напрямок діяльності українських буржуазних націоналістів по організації шкіл для народу. У нарисі «Школа» [1] вона виступала проти злочинної політики царизму, що була спрямована на обмеження бюджетних асигнувань для народних шкіл, на пригноблення вчителів та учнів.

Зокрема, критичний нарис «Школа» розповідає про стан початкової освіти на Волині. Дослідимо соціальні, освітні проблеми, які Леся Українка виносить на громадське обговорення у своєму творі.

1. Незадовільний, критичний стан навчально-матеріальної бази школи. «Шкільна кімната була не мощена, з нерівною долівкою, така ж сама полупана, тільки хіба ще гірше, як і хата учительки» [3, с. 336]. Нажаль, проблема присутня і в ХХІ ст.

2. Незручне, жахливе житлове помешкання вчительки: «Голі стіни, полупана стеля і ще більш полупана груба, біля груби ослінчик з кухлем і мискою до умивання, потім шафка маленька, під другою стіною стіл, – на сей час він був присунутий до ліжка, – скриня та відомі [поломані – авт.] вже стільці, та от і все» [3, с. 335]. «Ми сяк-так помостилися, постелилися і полягали спати, причому вікно треба було замкнути подушкою, бо одна шибка була вибита» [3, с. 336]. Багатьом сучасним вчителям це знайомо.

3. Забезпечення вчительки харчуванням: «Та врешті ще тутешній піп не гірший від других, він собі старий, то хоч сидить тихо, притім досить добродушний. Я його унуків учу і за те обід у нього маю. – Як? тільки обід? – Тільки! то по-твоєму –

тільки, а по-нашому: навіть. Якби тобі баба з цілого села кожна по черзі обід носила, як мені було в однім селі, то й ти б сказала навіть. Ні, ще мій піп, слава тобі Господи; з ним можна владитись. Скупенький трохи... до того ж приход небагатий» [3, с. 336].

4. Перерваний навчально-виховний процес: «Ну, – кажу я товарищі, – оце ж я приїхала подивитись на твою академію, як то ти тут людей просвіщаєш. – Шкода, не побачиш, запізно приїхала. – Як се? Таж тепер половина квітня, що ж се у вас так рано вакації? А ти ж писала, що скоро екзамени почнуться. – Не буде екзаменів. – Чому? – Батюшка не хоче. Я була виготовила одну групу спосібніших хлопців, та діло стало за Законом Божим, се ж батюшчина справа, він тяг-тяг до самого Великодня, а тепер каже: «Нащо їм ті екзамени, нехай ідуть бидло пасти» [3, с. 335]. На жаль, актуально і для сучасної України.

5. Навчальні книги. Здебільшого релігійна література «Житие св. Симеона Столпника», «Житие св. Григория», молитовник, «Краткий катехизис», «Закон Божий», «Задачник», арифметика, кілька тоненьких букварів, читанки Паульсона, кілька виданнів «Посредника» [3, с. 337].

6. Невиплата заробітної плати вчительці. Леся Українка розповідає, як вони з товаришкою «викручували» гроші в батюшки. «Та от ще треба гроші з батюшки викрутити. І вона почала мені розповідати довгу процедуру «викручування» учительських грошей, як спочатку їх «піп стягає» з громади, громада одмагається, кажучи, що й сама школа не конечне потрібна, що вони не всі посилають дітей до школи і що врешті й грошей нема [3, с. 335-336].

З раннього дитинства Леся Українка цікавилась питанням освіти і культури. У 19 років вона написала для своїх молодших сестер підручник «Древня історія східних народів», що був надрукований після смерті поетеси у 1918 році. В підручнику «Стародавня історія східних народів» Леся Українка знайомить молодого читача з народною психологією, розкриває потаємні народні прагнення. Леся Українка дає чудові переклади релігійних гімнів індійців (Веда), персів (Зенд-Авеста) і їх добір такий, що показує одвічне прагнення трудової людини до загального щастя, її віру в остаточну перемогу добра над злом [2, 47]. Цінним в підручнику «Стародавня історія східних народів» є те, що Леся Українка закликає молодого читача замислитися: «Дивно, що Дарій, замість іти воювати багатий

край Індію, пішов на убогу та дику Скітію» [2, 75]. Леся Українка дає політичну оцінку походу: «Так закінчився скітський похід Дарія. Та й не на тодішніх часах було пускатися в такі далекі та невідомі сторони з невеликим різнорідним військом проти сміливого та дикого народу» [2, 77].

Отже, необхідно погодитися з О. Міхно, що Леся Українка виступає як національний культурний діяч українського народу, державності якого не дали утвердитися і розвинутися сусідні імперії, під чію владу потрапили всі українські землі. Апелюючи саме до національної самосвідомості українців, автор намагалася утвердити ідею історичного безсмертя народу. Подаючи навчальний матеріал, Леся Українка весь час ніби розмовляє з читачем, роз'яснює йому висловлені в підручнику думки, намагається найбільш дохідливо висвітлити історичні факти і процеси. Такі роз'яснення, міркування й оцінки будять думку читача, спонукають його до зіставлень і висновків, допомагають збагнути логіку історії [6, с. 55].

Велику увагу у своїх публіцистичних творах вона приділяла розгляду ролі вчителя в народній школі. Про ідеал вчителя вона пише в листах до А. С. Макарової: «Уже одно то, что в школе есть человек неплохой, не черствая педантка, и притом честная, есть большая польза для детей». Мету сімейного виховання Леся Українка вбачала у формуванні громадянина-борця. В оповіданні «Помилка» письменниця приходиться до висновку, що досягти цієї цілі можливо тільки розвиваючи природні здібності дитини. Леся Українка також займалася питанням освіти дорослих, наполягаючи на організації колективних читань для народу. З цією метою нею був складений каталог видань для таких читань [4].

Спадщина Лесі Українки є цінним вкладом не тільки в скарбницю української та світової літератури, але й прогресивної педагогічної думки. Її філософсько-педагогічні погляди якісно проаналізовано у дослідженні В. Черненко [5]. На думку науковця, аналіз умов, у яких зростала і виховувалася Лариса Косач, показує: не одна родина, а сукупність, співдружність сімей, пов'язаних не лише як родичі, а і як єдина національно-культурна спільнота, створювали соціально-педагогічне середовище, здатне сформувати повноцінну елітарну особистість. Зіставляючи ці умови з сутністю поданих вище критеріїв елітарності, бачимо, що останні неможливі без залучення особистості до більш широкої соціальної практики, ніж вузько сімейна. На це бачаться наступні підстави:

1. Національна свідомість та громадянська активність як критерії елітності тісно пов'язані між собою і є чинниками особистісної дієвості, зорієнтованої на розвиток і впровадження національної ідеї. Щоб стати виразником ідей своєї нації, треба мати відчуття причетності до неї, яке формується у взаємодії з іншими представниками цієї нації. В іншому випадку мова може йти лише про формування суб'єктивних поглядів, зумовлених характеристиками та пріоритетами вузького родинного кола. Останнього недосить також і для високорозвиненого патріотизму як якості, що передбачає здатність до широкого соціального бачення, а не лише обстоювання інтересів найближчих людей.

2. Освіченість елітарної особистості є соціальним продуктом. Соціальність освіченості виявляється, насамперед, у системі цінностей, що, будучи притаманними середовищу життя і виховання дитини, зумовили вибір нею напрямку і рівня здобуття освіти. По-друге, можливість самого здобуття освіти, матеріальне забезпечення включення дитини до освітнього процесу пов'язані з можливостями того соціуму, звідки вона походить, його традиціями, уявленнями про належне, або ж освітніми ідеалами. Екзистенційне призначення освіченості не є єдиним, воно тільки відображає вимоги до людини як інтелектуально та духовно розвинутої істоти, що визнаються значущим соціальним оточенням.

3. Шляхетність та культура поведінки в системі критеріїв елітності особистості є якостями зовнішнього спрямування: на відміну від, скажімо, мужності, вони потребують адресата, іншого суб'єкта, у взаємодії з яким тільки й набувають чинності. При цьому самі вони також сформовані під впливом середовища, яке надає переліченим якостям конкретно-діяльній завершеності.

4. Мудрість та мужність виступають регуляторами ставлення особистості до себе самої та до ситуацій довколишнього світу. Вони виявляють себе через прийняті людиною рішення щодо особливостей реагування на певні умови та обставини життя, детермінуючись системою актуальних цінностей гуманістичного характеру, прийняття якої є свідченням довіри до оточення, впевненості в його високій вартості. Усвідомлення цієї вартості можливе лише на певному соціальному тлі, яке є значущим для людини, тобто, частиною якого вона себе усвідомлює і задля процвітання якого працює. Перелік ознак елітарності особистості, спираючись на

вивчення біографічних даних Лесі Українки, опис її найближчого оточення, вважаємо за потрібне доповнити такою якістю, як здатність до взаємодії, що проявляється на всіх рівнях – особистому (товариськість, емпатійність, здатність до глибоких почуттів і взаємодопомоги), родинному (відкритість родинних контактів щодо спорідненого соціального середовища), широко соціальному (здатність інтеруватися до спільнот, які не належать безпосередньо до культурної еліти українців, навіть часто не є українцями за національністю, але втілюють у собі те найбільш цінне, що поєднує передових діячів гуманістичного спрямування різних народів) [5, с. 292].

Отже, педагогічні погляди та літературно-художня спадщина Лесі Українки є важливим вкладом у проблему розвитку творчих здібностей особистості й наскрізь пройняті національною ідеєю. Найголовніший їх принцип – відмовитися від «народного плачу по колишній Україні» і зосередити зусилля на діяльній роботі для нового життя. Педагогічний процес у сучасній загальноосвітній та вищій школі може враховувати погляди Лесі Українки щодо: поєднання у базовому змісті освіти національного та загальнолюдського; напрямок щодо ствердження пріоритету гуманістичних цінностей загальнолюдського плану без приниження значення національних цінностей українського народу. Можна констатувати, що за переконанням письменниці, рідна культура, наука, духовність, кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний і загальнолюдський зміст сучасної освіти і виховання.

Література

1. Українка Леся. Вибрані твори. Ужгород: Карпати, 1988. 246 с.
2. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. Катеринопіль, 1918 250 с.
3. Українка Леся. Волинські образки. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / за ред. В. Г. Кременя. К. : Знання, 2003. С. 334-339
4. Українка Леся. Лист до О.П. Косач. 18 серпня 1889 р. Зібрання творів у 12 т. Т. 10. Листи. К. : Наукова думка, 1978. С. 32-33.
5. Черненко В. О. Педагогічні ідеї Лесі Українки та сучасне національне виховання. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. пр, 2011. Вип. 8(2). С. 290 - 294.
6. Міхно О. Освітня діяльність і педагогічні погляди Лесі Українки (до 140-річчя від дня народження поетеси). Українська мова і література в школі. 2011. № 1. С. 54-57.